

Marek Parchem

"Biblical Interpretation at Qumran",
red. Matthias Heinze, Grand Rapids
2005 : [recenzja]

Collectanea Theologica 77/3, 183-188

2007

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Matthias HENZE (red.), *Biblical Interpretation at Qumran*, Studies in the Dead Sea Scrolls and Related Literature, Grand Rapids 2005, ss. XII + 214.

W książce, której redaktorem jest Matthias Henze, zostały zaprezentowane materiały z konferencji naukowej *The Dead Sea Scrolls: The Bible and Biblical Interpretation at Qumran*, która odbyła się 10 lutego 2001 r. w Rice University, Houston, Texas.

Od kilkudziesięciu lat, które upłynęły od odkrycia zwojów na Pustyni Judzkiej nad Morzem Martwym, są one przedmiotem wielu studiów. Treść tych pism rzuciła niejednokrotnie nowe światło na kształt judaizmu okresu drugiej świątyni, zwłaszcza czasu od II w. przed Chr. do I w. po Chr., weryfikując poglądy na temat sytuacji, jaka panowała w Palestynie w tym okresie. Pisma te potwierdzają złożoność i wieloaspektowość judaizmu, zwłaszcza pod względem istnienia w jego łonie różnych prądów doktrynalnych, który znany był dotąd z ksiąg Nowego Testamentu czy pism Józefa Flawiusza, co w rezultacie prowadziło do dość stereotypowego jego postrzegania. Nikt już obecnie nie podważa ani nie kwestionuje znaczenia zwojów znad Morza Martwego dla studiów biblijnych. Wydaje się, że znaczenie to można sprowadzić do trzech głównych zagadnień, mianowicie historii tekstu biblijnego, rozwoju tzw. kanonu biblijnego, a więc zarówno procesu formowania się poszczególnych ksiąg biblijnych, jak i powstania zbioru ksiąg o statusie pism autorytatywnych, oraz najwcześniejszej żydowskiej interpretacji ksiąg biblijnych. Prezentowana książka jest poświęcona temu ostatniemu zagadnieniu, a więc znaczeniu, jakie zwoje odkryte nad Morzem Martwym mają dla poznania najwcześniejszej żydowskiej interpretacji tekstów biblijnych. Pod tym względem zwoje prezentują materiał bardzo zróżnicowany, który świadczy o złożoności judaizmu w okresie drugiej świątyni. Obecnie istnieje wiele propozycji zmierzających do wyodrębnienia głównych form interpretacji tekstów biblijnych pojawiających się w zwojach. J. VanderKam (J. VanderKam, P. W. Flint, *The Meaning of the Dead Sea Scrolls: Their Significance for Understanding the Bible, Judaism, Jesus, and Christianity*, San Francisco 2002) proponuje wyróżnienie trzech podstawowych kategorii interpretacji: interpretacja o charakterze prawnym, oparta przede wszystkim na Prawie; interpretacja narracyjna obecna m.in. w Jub, 1 Hen, komentarzu do Księgi Rodzaju (4Q252); interpretacja profetyczna obecna zwłaszcza w peszerach, czyli komentarzach do ksiąg prorockich. G. Brooke w swoim artykule na temat peszerów tematycznym zamieszczonym w niniejszej książce (s. 134-157) wyróżnia pięć kategorii najwcześniejszej interpre-

tacji żydowskiej tekstów biblijnych obecnej w zwojach, a są nimi: interpretacja prawna, interpretacja pojawiająca się w tekstach poetyckich, liturgicznych i mądrościowych, interpretacja o charakterze upomnienia, w której tekst biblijny służy za przykład pozytywny lub negatywny, nakłaniający do określonego sposobu postępowania, interpretacja narracyjna, interpretacja tekstów prorockich, a więc peszery.

Książkę otwiera *Przedmowa* (s. vii), *Spis współautorów* (s. viii-ix), *Wykaz skrótów* (s. x-xiii) oraz *Wprowadzenie*, którego autorem jest M. Henze (s. 1-9). Całość pracy składa się z dziewięciu artykułów, poświęconych różnym zagadnieniom związanym z tematem interpretacji tekstów biblijnych występującym w zwojach znad Morza Martwego, które są ułożone w porządku „kanonicznym” ze względu na ich treść, a więc pierwszy jest poświęcony interpretacji motywu stworzenia ludzi w pismach qumrańskich, przez takie zagadnienia jak interpretacja tradycji synajskiej, biblijnego Prawa, interpretacja w Pseudo-Ezechielu, w peszerach, a kończy się artykułem o interpretacji Ps 91 (s. 10-193).

Autorem pierwszego artykułu, *Between Bible and Rewritten Bible*, s. 10-28, jest M. Segal który przedstawia główne założenia interpretacji tekstów biblijnych w pismach qumrańskich. Autor zauważa, że w okresie drugiej świątyni wiele ksiąg biblijnych wciąż jeszcze podlegało rewizjom tekstualnym i podkreśla, iż w tym okresie trwa proces ich literackiego rozwoju. Skoro więc różnego rodzaju ingerencje w tekst biblijny były wciąż praktykowane, dla autora artykułu problemem wymagającym rozstrzygnięcia staje się odpowiedź na pytanie, w jaki sposób można wyodrębnić różnicę między przekazem tekstu biblijnego a aktywnością literacką, której rezultatem jest tzw. przepracowanie tekstu biblijnego, a więc powstanie „nowego” tekstu. M. Segal wymienia liczne cechy, które są charakterystyczne dla „przepracowanych” na bazie tekstu biblijnego nowych kompozycji, takich jak *Zwój Świątyni*, *Księga Jubileuszów* i *Apokryf Księgi Rodzaju*. Wśród kryteriów literackich pozwalających na bliższe określenie kompozycji opierających się na tekstach biblijnych, ale stanowiących przykład nowych kompozycji, a więc „przepracowanej Biblii”, autor wymienia cel nowej kompozycji, nadanie jej nowej struktury, zmianę osoby w narracji, poszerzenie dotychczasowego materiału lub jego skrócenie. Istotne są również tendencje teologiczne istniejące w czasie, gdy dany tekst biblijny był przepracowywany. Przepracowywanie starszego tekstu i ukazanie go w formie nowej kompozycji pojawia się już w samej Biblii i występuje również później, zarówno w tradycji żydowskiej jak i chrześcijańskiej. Gdy chodzi o powstawanie nowych kompozycji, w tekstach qumrańskich, to stanowi to jeden z najwcześniejszych przykładów interpretacji materiału biblijnego w nowej sytuacji historycznej i dla odmiennych celów.

Drugi artykuł, *Interpretations of the Creation of Humanity in the Dead Sea Scrolls*, napisał J. J. Collins, (s. 29-43). Na początku stwierdza, że tradycja

o Adamie i Ewie z Rdz 1–3, która wywarła decydujący wpływ na zrozumienie ludzkiej natury w świecie zachodnim w samej Biblii, jest podejmowana niezwykle rzadko. Dla przykładu, prorok Ezechiel, drwiąc z króla Tyru, mówi, że był on w „Edenie, ogrodzie Boga” po tym, jak został stworzony, ale został z niego wydany przez cheruba (Ez 28,13-16). Ale materiał w Księdze Ezechiela różni się od tradycji obecnej w Rdz 1–3, ponieważ u Ezechiela Eden jest „na górze Boga”, pierwszy człowiek jest okryty szlachetnymi kamieniami, nie ma żadnej wzmianki o Ewie. Można stwierdzić, że w Biblii Hebrajskiej nie ma bezpośrednich i wyraźnych aluzji do tradycji o Adamie i Ewie, co w świetle znaczenia, jakie tradycja ta zyskała w późniejszym czasie, jest nieco zaskakujące. Sytuacja zmieniła się w II w. przed Chr., liczne teksty z tego okresu świadczą o pojawieniu się bardzo ożywionej dyskusji na temat stworzenia ludzi, ich natury, a przede wszystkim zagadnienia pochodzenia zła. Ta „dyskusja” objęła wiele środowisk judaizmu w okresie drugiej świątyni, włączyła się w nią również wspólnota qumrańska. J. J. Collins analizuje kilka tekstów z Księgi Syracha (np. 15,11-20; 17,1-12), oraz teksty qumrańskie, zwłaszcza o charakterze mądrościowym (4QPouczenia) oraz tzw. traktat o dwóch duchach z Reguły Zrzeszenia (1QS 3,13-4,26). Wszystkie trzy teksty wzmiankują upadek pierwszego człowieka, ale interpretacja Rdz 1–3 pomija pewne elementy obecne w tekście biblijnym. Adam nie jest traktowany jak postać z odległej przeszłości, staje się przykładem paradygmatycznym, z którym każdy może się identyfikować. W interpretacji Rdz 1–3 autorzy pomijają fakt, że Bóg zakazał ludziom jeść owoce „poznania dobra i zła”, a tym samym znać „dobro i zło”. To, że Bóg mógłby kiedykolwiek zakazać ludziom dążenia do poznania „dobra i zła”, było przez nich postrzegane jako swoistego rodzaju niekonsekwencja. To raczej ludzie nie potrafili dostrzec lub też zrozumieć całego dzieła stworzenia zgodnie z planem Boga, dlatego powinni zmierzać do poznania „dobra i zła”, a więc swojej śmiertelności.

J. VanderKam w artykule *Sinai Revisited*, (s. 44-60) zauważa, że obraz społeczności, jaki wytworzyli o sobie członkowie wspólnoty qumrańskiej, który pojawia się w jednym z dokumentów prawnodoktrynalnych, mianowicie w Regule Zrzeszenia (1QS), pokrywa się w wielu elementach z innymi wspólnotami z czasów hellenistycznych. Trzeba jednak stwierdzić, że biblijny opis pobytu Izraela pod Synajem zaowocował wprowadzeniem kluczowych i zarazem wyróżniających elementów w samookreśleniu się wspólnoty z Qumran. Interpretatorzy qumrańscy, podobnie jak inni późniejsi żydowscy komentatorzy, widzieli w opisie Izraela pod Synajem (Wj 19–20 oraz 24) godny naśladowania obraz doskonałej społeczności. J. VanderKam dowodzi, że wspólnota qumrańska wzorowała się na tym opisie, przedstawiając siebie jako doskonałą społeczność, co zwłaszcza podkreśla Reguła Zrzeszenia.

Artykuł, *The Interpretation of Biblical Law in the Dead Sea Scrolls: Forms and Methods* s. 61-87, którego autorami są M. Bernstein i S. Koyfman jest poświęcony interpretacji prawnej. Autorzy przedstawiają różnego rodzaju sposoby, dzięki którym interpretacja tekstów biblijnych służyła w Qumran za źródło czy też usprawiedliwienie pewnych decyzji o charakterze prawnym, podejmowanych przez członków wspólnoty. Autorzy artykułu omawiają, podając przy tym wiele przykładów, różne formy interpretacji prawnej. Wśród nich wyróżniają oni m.in. nadanie specyficznego układu tekstowi, uzgodnienie i powtórzenie, interpretację z wyraźnym cytowaniem tekstu biblijnego oraz interpretację z cytowaniem tekstu biblijnego pośrednio. Następnie omawiają metody interpretacji halachicznej, wśród których wymieniają perusz (interpretacja słów, które mają więcej niż jedno znaczenie), midrasz (*qal vachomer*, tj. *a minori ad maius*; *binyan av*, tj. homogenizacja; metaforyczna analogia; *gezera shava*, tj. argument z wyrażenia analogicznego).

Kolejny artykuł, *Biblical Interpretation in the „Pseudo-Ezekiel” Fragments (4Q383-391) from Cave Four* (s. 88-109) napisała M. Brady. Autorka omawia tu dokumenty, których identyfikacja sprawiała uczonym wiele trudności. Proponowano m.in. powiązanie odnalezionych fragmentów z osobą Ezechiela (tj. Pseudo-Ezechiel), Jeremiasza (tj. Pseudo-Jeremiasz) czy też Mojżesza (tj. Pseudo-Mojżesz). Trudność z identyfikacją poszczególnych fragmentów miała również wpływ na ukazanie wzajemnych relacji istniejących między tymi fragmentami a tekstami biblijnymi. M. Brady omawia formę i treść dokumentów oznaczonych jako 4Q383-391. Ich analiza pozwala na stwierdzenie, że autor qumrański dokonał parafrazy tekstu biblijnego i przepracował cały materiał w ten sposób, że stworzył nową kompozycję stanowiącą swoistego rodzaju skróconą wersję tekstu biblijnego. Podobnie jak w Księdze Ezechiela, w nowej kompozycji tekst opiera się na formie dialogu Boga z kimś, kto otrzymuje wizje, lub też stanowi mowę Boga do wizjonera. Głównymi tematami poruszonymi w dokumentach nazywanych Pseudo-Ezechielem są grzech, wygnanie, nadzieja na powrót z niewoli. W interpretacji Księgi Ezechiela, która ma charakter apokaliptyczny, pojawia się wiele nowych tematów w stosunku do tekstu biblijnego, chociażby zmartwychwstanie jako odpłata dla sprawiedliwych, pytanie o czas końca, niebiańska Świątynia i liturgia w niej sprawowana, wizja tronu / rydwanu Bożego (tzw. *merkabah*).

S. Berrin w artykule *Qumran Pesharim*, (s. 110-133) podejmuje w nowy sposób temat interpretacji tekstów biblijnych w Qumran, bowiem dotychczas najczęściej kojarzyło się to jedynie z peszerami. Autorka stwierdza, że chociaż w pismach qumrańskich pojawia się bardzo zróżnicowana, bogata i odmienna w swoich formach i metodach egzegeza tekstów biblijnych, to jednak peszery zajmują w niej miejsce centralne. Berrin proponuje nową definicję peszeru, a mianowicie,

że jest to forma interpretacji tekstu biblijnego, szczególnie charakterystyczna dla pism qumrańskich, gdzie biblijne teksty poetycko-proroce są odnoszone do sytuacji historyczno-eschatologicznych przez zastosowanie różnych technik literackich w tym celu, aby podkreślić działanie Boga w historii oraz w czasach ostatecznych polegające głównie na nagrodzeniu sprawiedliwych i unicestwieniu złoczyńców. Autorka artykułu omawia różne elementy charakterystyczne dla peszeru, koncentrując się głównie na czterech aspektach, mianowicie formie, treści, metodzie i motywacji.

Kolejny artykuł, *Thematic Commentaries on Prophetic Scriptures* (s. 134-157), którego autorem jest G. Brooke również poświęcony jest peszerom qumrańskim. Propozycja, którą wysunął J. Carmignac, dzieląc peszery qumrańskie na dwa rodzaje, ciągłe i tematyczne, spotkała się z ogólną akceptacją uczonych. Zwłaszcza jeśli chodzi o peszery tematyczne, podkreślano, że w głównej mierze opierają się one na proroctwach, które jeszcze się nie wypełniły. Autor artykułu sugeruje, by nieco zmienić ten podział i przedstawia dwa powody, dla których eksponowanie określenia „peszery tematyczne” nie zawsze odpowiada ich funkcji. Po pierwsze, peszery określane jako tematyczne prezentują dużą różnorodność w przedstawianiu tekstów prorockich i ich interpretacji. Po drugie, niektóre nich nie zawsze opierają się na proroctwach, które jeszcze się nie wypełniły. G. Brooke omawia liczne peszery do ksiąg prorockich (4QTestimonia; 4QpPs^a; 4QpIs^b; 4QpIs^c; 4Q174; 4Q177; 11QMelchizedek; 4Q180-181; 4Q252), wyodrębniając elementy charakterystyczne dla tych kompozycji.

P. Flint w artykule *The Prophet David at Qumran* (s. 158-167) zauważa, że chociaż Dawid jest uważany za proroka w księgach Nowego Testamentu, w targumie do psalmów, w literaturze rabinicznej, to jednak w pismach qumrańskich traktowanie go jako proroka jest raczej rzadkie. Autor wyjaśnia, że najprawdopodobniej przyczyną tego jest ostrożność, z jaką w pismach qumrańskich używa się terminu „prorok”. Tym niemniej należy zauważyć, że również w Qumran, zwłaszcza w Zwoju Psalmów, mówi się wyraźnie, iż Dawid skomponował psalmy i inne pieśni dzięki darowi proroctwa. Warto również zauważyć, że w Qumran odkryto trzy peszery do Księgi Psalmów, a więc komentarze niejako „zarezerwowane” dla ksiąg prorockich. P. Flint argumentuje, że świadczy to o tym, iż Dawid traktowany był przez wspólnotę z Qumran jak prorok.

Autorem ostatniego artykułu, *Psalms 91 in Premodern Interpretation and at Qumran* (s. 168-193), jest M. Henze który argumentuje, że wspólnota qumrańska, podobnie jak inne ugrupowania żydowskie okresu drugiej świątyni, nie tylko korzystała z Biblii, ale również przejęła wiele różnych tradycji interpretacyjnych tekstu biblijnego, czego przykładem jest Ps 91. Generalnie jest on rozumiany jako apotropaiczna pieśń, mówiąca o posiadaniu przez wiernego Bogu mocy zdolnej

przeciwstawić się złych duchom. Takie rozumienie jest poświadczane w Nowym Testamencie oraz w literaturze rabinicznej. Wspólnota qumrańska знаła tę tradycję interpretacyjną i używała tego psalmu, razem z innymi tekstami, w swoich rytuałach. Wszystkie one są świadectwem istnienia odrębnej tradycji demonologicznej, której początków należy szukać w motywie upadku istot niebiańskich, „strażników”, który jest znany z licznych pism apokaliptycznych, zwłaszcza z 1 Hen 1-36.

Książkę zamyka *Bibliografia* (s. 194-199), *Wykaz współczesnych autorów* (s. 200-202) oraz *Wykaz źródeł*, zarówno biblijnych jak i pozabiblijnych (s. 203-214).

Podsumowując, należy stwierdzić, że omawiana książka powinna zainteresować wszystkich biblistów, zwłaszcza tych, którzy zajmują się późniejszą recepcją tekstów Biblii Hebrajskiej. Materiały w niej zamieszczone prezentują w nowym świetle bardzo ważne zagadnienie, jakim dla studiów biblijnych jest interpretacja tekstów biblijnych w pismach qumrańskich. Pozwala to bowiem poznać głębiej i różnorodność sposobów interpretowania Biblii w okresie drugiej świątyni, a co za tym idzie, lepiej zrozumieć wieloaspektowość i złożoność judaizmu tego okresu. W książce, obok dobrze już znanych sposobów interpretacji stosowanych w Qumran, zostały również zaprezentowane nowe podejścia i propozycje zmierzające do lepszego zrozumienia tego, w jaki sposób autorzy z Qumran interpretowali i wykorzystywali teksty biblijne w celu stworzenia nowych kompozycji.

ks. Marek Parchem, Warszawa

James H. CHARLESWORTH (red.), *The Bible and the Dead Sea Scrolls. The Princeton Symposium on the Dead Sea Scrolls*, t. I-III, Waco 2006; t. I: *Scripture and the Scrolls*, ss. xxxi + 319; t. II: *The Dead Sea Scrolls and the Qumran Community*, ss. vi + 491, t. III: *The Scrolls and Christian Origins*, ss. vi + 734.

Trzytomowo dzieło zatytułowane *The Bible and the Dead Sea Scrolls*, którego redaktorem jest J. H. Charlesworth, zawiera opracowane na nowo i uaktualnione materiały prezentowane na sympozjum zorganizowanym w celu uczczenia 50. rocznicy odkrycia zwojów znad Morza Martwego w Princeton Theological Seminary (USA). Odnalezienie zwojów na Pustyni Judzkiej nad Morzem Martwym jest jedną z największych sensacji archeologicznych XX w. To dzieło jest rezultatem pracy badawczej wielu specjalistów, stara się ukazać, w jaki sposób treść zwojów zmieniła dotychczasową wiedzę na temat tekstu biblijnego (hebrajskiego, aramejskiego i greckiego), charakteru judaizmu okresu drugiej świątyni oraz początków chrześcijaństwa. Autorzy poszczególnych artykułów, przeprowadzając analizę treści zwojów znad Morza Martwego, ukazują ich nieocenioną wartość i znaczenie